

ANAVATAN PARTİSİ İKTİDARI'NIN İLK YILLARINDA TÜRKİYE-AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (AET) İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE'NİN AET'YE TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

Umut KARABULUT*

Özet

1980 Askeri Darbesi nedeniyle Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkileri donmuş bulunmaktaydı. 1983 yılında gerçekleşen seçimler sonucunda iktidara gelen Anavatan Partisi, bu süreci tersine döndürüp ilişkileri bir adım ileri götürmek amacıyla 1980'li yılların ortasında, AET'ye tam üyelik başvurusu yapma kararı aldı.

Ancak Türkiye'deki iktidarın aldığı bu karara rağmen ilişkileri olumlu bir noktaya getirmek, kolaylıkla başarılacak bir iş değildi. Anavatan Partisi'nin ilk yıllarında gerçekleşen bu çabalar ve karşılaşılan zorluklar ileriki dönemlerde Türk Hükümetleri'nin çekeceği zorlukların işaretlerini oluştuyordu.

***Anahtar Kelimeler:** Avrupa Ekonomik Topluluğu, Anavatan Partisi, Tam Üyelik Başvurusu, Turgut Özal.*

FİRST YEARS OF ANAVATAN RULLING PARTY'S TURKEY-THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY (AET) RELATIONSHIPS AND TURKEY'S FULL MEMBERSHIP APPELLING TO AET

Abstract

Because of military coup Turkey's relationship with the European Economic Community (AET) has been stopped. In 1983 Motherland (Anavatan) Party which came with the election, decided to apply to the AET for advancing and developing these relations because of this they decided to appeal to the AET.

Though ruling party's decision it was not easy business to bring these relationships to a pozitive point. In Motherland's first year, these efforts, troubles and difficulties was forming the difficulties only for the Turkish Governments.

* Dr., İnönü Üniversitesi (Malatya), (umutkarabulut@windowslive.com).

Key Words: *European Economic Community, Motherland Party, Full Membership Appealing, Turgut Özal.*

Giriş

1983 yılında Türkiye'nin, 1980 Askeri Darbesi'nden dolayı Avrupa Konseyi üyeliği askıya alınmış bulunmaktaydı. Bu nedenle Türkiye, AET ile ilişkilerinde büyük sorunlar yaşarken kendisini demokrasiye yeniden kavuşturacak seçim ortamına girmiş bulunmaktaydı. Bu seçimlerin, Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerini ne ölçüde etkilediği tartışılabilir olmakla birlikte, Avrupa'nın seçimlere ilgisiz olmadığını söylememiz gerekir.

1. Anavatan Partisi İktidarı'nın İlk Yıllarında Türkiye-AET İlişkilerinde Durum

6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleşen seçimler, Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi'nin (ANAP) başarısıyla sonuçlanmıştı. Seçimler sonrasında Avrupa ile ilişkiler konusunda ilk demecini veren Turgut Özal; seçimlerin yapılmasının MGK'nın en başarılı neticesi olduğunu, normal yollarla demokrasiye dönüldüğünü, bu süreçten sonra Avrupa'nın Türkiye'ye yardımcı olması gerektiğini, böyle yapılmasa bile Türkiye'nin güçlükleri aşabileceğini söylemişti. Türkiye milletvekillerini artık normal seçim yoluyla seçtiği için en kısa zamanda Avrupa Konseyi'ndeki yerini alması gerektiğini belirtmişti¹. *Times* dergisine verdiği demeçte ise, NATO ve Avrupa'nın da Türkiye'deki seçimlerin göstermelik olduğu yolunda çıkarılmış söylentilerini yanıtlamıştı. Bu söylentilerin, seçim sonuçları görüldükten sonra değiştiğini düşündüğünü belirtmiş ve bedelinin yüksek olması halinde Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üye olmaya niyetli olmadığını söylemişti². Nitekim Turgut Özal bu görüşünü hükümet programında da açıklamıştı³.

Aslında seçimleri Turgut Özal'ın kazanması, Avrupa'da da çok olumlu yankılar uyandırmamıştı. Çünkü Özal'ın Planlama Dairesi'nin başında iken yaptığı Avrupa karşıtı çalışmalar, topluluk içerisindeki birçok kişinin halen belleğindeydi. Nitekim seçimlerden sonra da Avrupa'da, özellikle konseyin Türkiye'ye karşı tutumunda bir değişiklik olmadığı gözleniyordu. Turgut Özal, henüz hükümetini kurmamış olduğundan, Dışişleri Bakanı olarak Avrupa Konseyi Hükümetler Kanadı ile Parlamenter Kanadının karma toplantısına katılan İlder Türkmen burada, Türkiye'deki demokratik durumla ilgili yoğun eleştirilerle karşılaşmıştı. Meclisten 36 üyenin katıldığı toplantıda Türkiye'yi savunan, yalnızca İngiliz muhafazakâr parlamenter Sir Frederic

¹ *Hürriyet*, 9 Kasım 1983.

² *Milliyet*, 13 Kasım 1983.

³ Muhittin Acar, *Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkilerinin Hükümet Programlarında ve Kalkınma Planlarında Ele Alınışı*, Ankara, 1992, s.16 ve <http://www.tbmm.gov.tr/ambar/hp45.htm>. Özal, Hükümet Programında Avrupa ile ilgili şu sözleri söylemiştir: “Avrupa Ekonomik Topluluğu ile münasebetlerimizde, esas hedefimiz tam üyelik olmakla beraber, bütün safhalarda menfaatlerin dengelemesini esas alan bir anlayış içinde olacağız”.

Bennet olmuştur⁴. Eleştirilerin tümüne topluca cevap veren Türkmen, toplantıda durumun garip olduğu üzerine konuşmuştu. Buna göre; seçimlerden önce Türkiye'ye gelen Avrupalıların, seçimlerin gerçekleştiriliş biçiminden memnun göründüklerini oysa demokrasiye bağlı olduklarını söyleyen ancak seçimleri izlemek için Türkiye'ye gelmeyen parlamenterlerin eleştirel tavrını anlamakta güçlük çektiğini belirtmişti⁵. Türkmen'e göre daha tuhafı, üç yıldır Türkiye ile ilişkilerini sürdüren Avrupa Konseyi'nin seçimlerden sonra eleştirilere başlamasıydı. Türkmen; Avrupa Konseyi ne derse desin, Türkiye'de demokrasi sürecinin işlemeye başladığını ve bu sürecin devam edeceğini, Avrupa Konseyi'nin Türkiye ile ilişkileri kesmesinden Türkiye'nin değil, Konseyin zararlı çıkacağını anlatmıştı⁶. Avrupa Konseyi'nin tutumu ile ilgili olarak Reuters Ajansı'na demeç veren Turgut Özal da; Avrupa Konseyi'nin Türkiye'ye karşı takındığı olumsuz tutumun, 6 Kasım seçimlerinden sonra anlamını kaybettiğini söylemişti. Özal, Ortak Pazar ile ilgili görüşlerini belirterek, Türkiye'nin hedefinin Ortak Pazar'a tam üyelik olduğunu⁷, ancak bunun hemen yapılmayacağını, çünkü reddedilme olasılığının yüksek olduğunu, Avrupa'daki Türkiye karşıtı durumun bu başvurunun yapılmasına elvermediğini belirtmişti⁸. Böylece gerçekleşen seçimlerden sonra Türkiye'nin Avrupa'ya dönük politikaları ile ilgili fikir de vermiş oluyordu⁹.

Seçimlerin etkisiyle gerçekleşen görece yumuşama ortamı sonucunda Avrupa Konseyi, 1984 yılı başında gerçekleşecek olan Ocak ayı toplantısına Türk parlamento üyelerinin katılmasını kabul ettiğini açıkladı. Konu ile ilgili bir açıklama yapan Turgut Özal, Türk parlamento üyelerinin katılımı konusunda partiler arasında bir görüş birliğine varıldığını belirtti¹⁰. Özal, konseye gidecek parlamenterlerin lisan bilen, kulis

⁴ *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1983.

⁵ *Milliyet*, 24 Kasım 1983.

⁶ *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1983.

⁷ *Hürriyet*, 6 Aralık 1983. Ayrıca bkz. Mehmet Ali Birand, *31 Temmuz 1959'dan 17 Aralık 2004'e Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, 12. Baskı, İstanbul, 2005, s.322'de belirtildiği üzere; Turgut Özal, Adnan Kahveci ile yaptığı bir görüşme esnasında; kaynakların daha iyi kullanılması gerektiğini, uzun vadeli bir dışı açılma politikası izlendiğini, Türkiye'nin burnunun dibinde, Ortadoğu'dan 4-5 kat büyük bir pazar olduğunu ve bundan yararlanılmadığını belirtmiş ve Türkiye'nin sistemli bir şekilde buraya yoğunlaşması gerektiğini açıklamıştır.

⁸ Özal, bu açıklamasında Türkiye'deki ekonomik ve siyasi geri kalmışlığı gerekçe gösterirken, Avrupa'nın Türkiye'yi kendi birliğine üye yapmamasının gerekçeleri birçok yazar tarafından farklı yorumlanmıştır. Bu konuda bir örnek için bkz. Prof. Dr. Ümit Özdağ, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, 3. Baskı, Ankara, 2003.

⁹ Birand, s.322'de Özal'ın görüşlerinin süreç içerisinde nasıl değiştiği açıklanarak, Planlamanın başındayken Ortak Pazar'a karşı olan Turgut Özal'ın görüşlerinin süreç içerisinde, bilhassa danışmanlıklarını yapan Gündüz Aktan, Cem Duna ve Özden Sanberk'in etkisiyle değiştiğini düşünmek olasıdır denmiştir.

¹⁰ *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1984 tarihli bir haberde; Liderler arasında bir mutabakat bulunmasına rağmen, TBMM Dış İlişkiler Komisyonu'nun 4 Ocak 1983 tarihinde yaptığı toplantıda söz alan MDP Milletvekili Kamran İnan; toplantıya katılmanın erken olduğunu savundu ve konseyin son üç yıldır Türkiye'ye karşı takındığı tutuma bir tepki gösterilmeden toplantıya katılmanın yanlışlığını belirtti. Sonraki süreçte de konu ile ilgili bir açıklama yapan MDP Başkanı Turgut Sunalp; Türkiye'nin konseyde kalmasında yarar olduğunu ancak Ortadoğu'nun da ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı gazetenin 5 Ocak tarihli sayısında ise HP'li komisyon üyesi Sadık Batum, ay sonundaki toplantıya katılmama durumunda bir kaybin olmayacağını söylemiştir.

ve temsil yeteneği olan kişilerden oluşması gerektiğini vurguluyordu¹¹. Anavatan Partisi adına heyette yer alacak milletvekillerinin, ANAP Meclis Grup Yönetim Kurulu'nda, kendisinin de katılımı ile belirleneceğini, daha sonra grupta bu üyelerin onaya sunulacağını bildirmişti. Özal açıklamalarının devamında; 30 Ocak 1984 tarihindeki toplantıdan 10–15 gün önce Avrupa'ya giderek kulis faaliyetlerinde bulunacaklarını söylemişti¹². Gerçekten de Avrupa Siyasi Komisyonu'nun 9–11 Ocak tarihlerinde Kanarya Adaları'nda yapacakları toplantıya, hükümet tarafından resmi bir heyetin gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Buradaki amacın, Türkiye aleyhine karar alan kişilerle konuşmak ve Türkiye'ye karşı davranışlarının nedenini öğrenmek olduğu ANAP'lı Fethi Çelikbaş tarafından açıklanmıştı¹³. Türkiye'nin bu toplantıya katılımı ile ilgili parti liderlerinin bir toplantı yaptıkları ve üye sayısında karara vardıkları görülmüştü. Buna göre; ANAP'ın altı, Halkçı Parti'nin (HP) dört, Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) iki üye göndererek Türkiye'yi temsil etmesi kararlaştırılmıştı¹⁴.

Bu gelişmeler ve Türkiye'nin Avrupa politikaları ile ilgili bilgi veren Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu da; 12 Eylül Askeri Darbesi sonucu tıkanıklıklara sahne olan Türkiye-Avrupa ilişkilerinin normalleştirilmesi için hükümet olarak yoğun girişimlerinin sürdürdüğünü söylemişti. Avrupa Silahsızlanma Konferansı toplantısı için geldiği Stockholm'de konuşan Halefoğlu; Türkiye'deki durumu ana hatlarıyla gündeme getirdi. 6 Kasım seçimlerinin gerçekleşme biçimi ile hükümetlerinin programını ve amaçlarını anlattı. Bu çerçevede Başbakan Özal'ın ekonomi politikasını da özetleyen Halefoğlu, hükümetin bu alanda dış dünyaya açılma hedefinin altını çizdi. Bu amaçla ithalatın 24 Ocak kararları ile serbest bırakıldığını hatırlattı. Türkiye'nin Batı Avrupa ile iyi ilişkiler içinde olma isteğini vurgulayan Bakan, bunun için ortak bir anlayışın oluşması gerektiğini dile getirdi. Türkiye'de "sivil bir hükümet görev yapmaktadır" diyerek, Avrupalıların Türkiye ile ilgili görüşlerinin değişmesine çalıştı¹⁵. Bundan daha önemli bir görüşme ise, 23 Ocak tarihinde gerçekleşmişti. Brüksel'de Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nun öncülüğündeki Türk heyeti, Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu Başkanı Gaston Thorn ve Dış ilişkilerden Sorumlu Başkan Yardımcısı William Hafferkamp ile görüşerek, Özal Hükümeti'nin AET ile ilişkilerin her yerde canlandırılması yolundaki niyetini iletmişti. Halefoğlu'nun topluluk yetkililerine iletildiği taleplerin başında, AET Komisyonu'nun 12 Eylül sonrasında askıya aldığı 4. Mali Protokolün serbest bırakılması gelmişti. Halefoğlu o tarihe dek askıda tutulan 650 milyon dolar dolayındaki mali protokolün, Türkiye'nin kredi beklentileri açısından önem taşıdığını belirtmişti. Ancak mali protokolün serbest bırakılması ekonomik beklentiden çok, ilişkileri tıkayan bir sorunun aşılması olarak algılanmaktaydı. Ocak ayı sonunda yapılacak önemli toplantıdan önce bir açıklama yapan Turgut Özal, 6 Kasım seçimlerini tanımadıklarını bildiren ve Türkiye'nin Avrupa Konseyi'nden çıkmasını

¹¹ *Hürriyet*, 29 Aralık 1983.

¹² *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1983.

¹³ *Milliyet*, 6 Ocak 1984.

¹⁴ *Hürriyet*, 29 Aralık 1983.

¹⁵ *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1984.

isteyen kişilerin, şimdi bir takım araçlar yollayarak kendisini yumuşatmaya çalıştıklarını ve hatalarını anladıklarını söylemişti¹⁶.

Özal'ın bu açıklamalarına rağmen Avrupa'dan gelen seslerin bir bütünlük arz ettiğini söylemek güçtü. Örneğin; Avrupa Konseyi Danışma Meclisi Başkanı Karl Ahnens Türkiye'yi, Konsey Parlamentosunun Ocak yerine Mayıs toplantısına gelme konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Bu görüşmeler sırasında Türk tarafı, Ocak toplantısına katılma nedenini açıklamıştı. Artık genel seçimler yapıp sivil bir hükümeti kurulduğuna göre, Türkiye'nin temsili ile ilgili engellerin kalkması gerekmekteydi. Ayrıca, demokrasiye dönmesine karşın Türkiye'nin Ocak toplantısına katılmaması, Avrupa Konseyi'nin Mayıs ayında yapılacak yerel seçimleri ciddiye almadığını gösterecekti. Böylece bir erken genel seçim tartışması da Türkiye'de gündeme gelebilecekti¹⁷. Türkiye'nin Konsey'de temsili ile ilgili görüşlerini muhalefet partileri de bildirmişti. Ana muhalefet görevini yürüten Halkçı Parti'nin¹⁸ Genel Başkanı Necdet Calp; Avrupa Konseyi'nde bulunmanın hayat tarzının bir sonucu olduğunu¹⁹ açıklayarak; *"Türkiye, demokrasi kulübünün vazgeçilmez bir üyesi olarak Avrupa Konseyi ile normal ilişkilerini vakit geçirmeden işletmek zorundadır"* demişti²⁰. Milliyetçi Demokrasi Partisi Genel Başkanı Turgut Sunalp ise, Avrupa Konseyi'ne olduğundan fazla değer vermenin normal olmadığını belirtmişti. Ocak ayındaki toplantıya heyet gönderilmesi, Türkiye'nin bu mecliste yerini alması konusunda şüphe götürmeyecek bir haktı. Ancak öncesinde Konsey ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gerekmekteydi. Geline nokta 30 Ocak toplantısına gitme fikri hükümetin bir isteği şekline gelmişti ve sorumluluk hükümete aitti²¹.

Konsey toplantısı, Türkiye'deki bu tartışmalar içerisinde gerçekleşti. Heyet yurda döndükten sonra, Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Nazmi Akıman bir açıklama yaparak; Strasbourg'a heyet gönderilmesinin yararını savundu. Dışişlerine göre; Türk parlamenterlerin Konseye dönüşü konusunda çok merhale kat edilmişti. Türk parlamenterlerin Ocak ayındaki toplantıya katılmalarıyla, 6 Kasım seçimlerinden sonra Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi konusunda hiçbir tereddüt olmadığı kanıtlanmıştı. Ayrıca bu toplantıya katılmama durumunda, Türkiye aleyhindeki bir kararın, daha çabuk çıkma ihtimali öngörülmüş ve Kıbrıs konusunun da²² muhtemelen Avrupa'nın

¹⁶ *Milliyet*, 23 Ocak 1984.

¹⁷ *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1984.

¹⁸ Halkçı Parti, 12 Eylül darbesinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin yarattığı boşluğu doldurmak amacıyla kurulmuş ve 2 Kasım 1985 tarihinde Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ile birleşerek Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHDP) ismini almıştır.

¹⁹ *SODEP Seçim Bildirgesi, 1984*; Halkçı Parti'nin birleşeceği SODEP'in de benzeri düşünceler içerisinde olduğu 1984 tarihli seçim bildirgesindeki şu beyanlardan anlaşılmaktadır: *"...siyasal ve ekonomik bakımdan Avrupa'nın dışında kalmamız yararlı olmayacaktır. Bu görüşle AET'ye ekonomimizin gelişmesini engellemeyecek bir biçimde, aşamalı olarak katılmadan yanayız"*.

²⁰ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1984.

²¹ *Milliyet*, 27 Ocak 1984.

²² *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1984'te; Konsey bu tarihte Türkiye ve Kıbrıs konusunu görüşme planı içine almıştı. Ancak Konseydeki tercümanların greve gitmesi sonucu konunun görüşülmesi Mayıs ayına ertelenmiştir.

gündemine gireceğini söylemişti²³. Türk heyetinin yetki belgesinin onaylanması ile de, Türkiye'nin Konsey'de temsil problemi çözümlenmiştir²⁴. Tüm bu gelişmeler ile ilgili basına bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu; Avrupa ile ilişkileri hareketlendirmeye çalışacaklarını, asıl temasların Haziran ayında seçilecek Avrupa Parlamentosu ile olacağını söylemişti. Türkiye'nin en uygun zamanda mutlaka AET'ye başvuracağını da açıklayan bakan, bunun en uygun zamanda yapılacağını belirtmişti²⁵. Aynı günlerde Ortak Pazar'a tam üyelik başvurusu ile ilgili bir açıklama yapan Başbakan Özal da; konuyu incelediklerini, hedefin topluluğa katılmak olduğunu, derhal başvuru yapılabileceğini ancak toplulukla bazı sorunlardan dolayı beklenildiğini söylemişti. Özal, bazen sorunları çözmek için bunları üstlenmek gerektiğini söyleyerek Türkiye'nin AET yolunda sıkıntıya yol açsa bile sorunlardan kaçmayacağını mesajını vermişti²⁶.

Turgut Özal başkanlığındaki hükümetin ilk yıllarında, Avrupa Topluluğu'na yönelik istikrarlı bir politikanın yürütüldüğünü söylemek güçtür. Bu dönemde daha ziyade dönemsel gelişmelerin etkisiyle ilişkilerin sıklaştığı gözlenmektedir. Turgut Özal'ın Batı Almanya seyahati de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Seyahati sırasında Alman Başbakanı Helmut Kohl ile bir görüşme yapan Turgut Özal, bu görüşme ile ilgili sorulan bir soruya; "*AET ile aramızda buzluk vardı ama bunlar eriyor, yine de erime hızı bize göre yavaş gidiyor*" demişti²⁷. Bu dönemde gözlenen bir diğer gelişme, Türkiye-AET Karma Komisyonu'nun kurulup kurulmaması konusuydu²⁸. Bu durumla ilgili Avrupa Parlamentosu'nda bir seçim gerçekleşmiş ve sonucunda Komisyonun kurulmasına evet, işlemlerine hayır anlamına gelecek bir sonuç çıkmıştı. Çünkü 11 Ekim tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda gerçekleşen oylamada, Türkiye-AET Karma Parlamenteler Komisyonu'nun yeniden kurulması kabul edilmiş ancak komisyonun hükümetler arası ilişkilerin normalleşmesinden ve Türkiye'nin durumunun yeniden ele alınmasından sonra işletilmesine karar verilmişti. Bu karar karşısında bir açıklama yapan Türk Parlamenteler Heyeti Başkanı Aycan Çakıroğulları; gelinen noktanın Türkiye lehine az da olsa olumlu bir gelişme ve zaman kazanma olduğunu belirtmişti²⁹.

Anavatan Partisi iktidarının ilk yıllarında Türkiye, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Dönem Başkanlığına da aday olmuştu³⁰. Başbakan Özal 20 Kasım tarihinde ANAP Meclis grubunda yaptığı konuşmada; Avrupa Konseyi'nde dönem başkanlığı sırasının Türkiye'ye geldiğini, başkanlığa talip olduklarını ancak Konsey'de karşılına

²³ *Hürriyet*, 4 Şubat 1984.

²⁴ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1984'te; Avrupa Konseyi Parlamenteler Asamblesinde Türk Heyetinin yetki belgeleri 50 ret oyuna karşılık, 90 oyla kabul edildi. 10 üye de çekimser kaldı.

²⁵ *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1984.

²⁶ *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1984.

²⁷ *Hürriyet*, 6 Eylül 1984.

²⁸ Bu komisyon, 12 Eylül 1982'den sonraki süreçte toplanamamıştı.

²⁹ *Milliyet*, 6, 12 Ekim 1984.

³⁰ Konsey'de başkanlık sırası 1981 tarihinde Türkiye'de olmasına rağmen, "*demokrasie dönünceye kadar*" kaydıyla Türkiye bu hakından feragat etmiş şimdi başkanlığı istemektedir.

Yunanistan engelinin çıktığını belirtmişti³¹. Özal; Türkiye'nin bu hakkından feragat etmeyeceğini çünkü artık demokratik yönetime döndüğünü belirtmişti. Üstelik Almanya, İngiltere ve İtalya gibi ülkeler, Danimarka ve Yunanistan gibi ülkelere engel olamıyorlarsa, "esasen böyle bir toplulukta bizim yerimiz yoktur" diyerek rest çekmişti³². 21 Kasım tarihli toplantısında konuyu ele alan Konsey; hiçbir karara varamadan dağıldı. Toplantıdan sonra bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu; Türkiye'de hiçbir hükümetin, kendi isteklerinden aşağısını kabul etmeyeceğini belirterek, uyguladıkları politikanın doğruluğunu savunmuştur. Konseyin Dışişleri Bakanları toplantısında da söz alan Halefoğlu; 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra Türkiye'de sivil bir hükümetin kurulduğunu, 25 Mart 1984 tarihinde de yerel seçimlerin yapıldığını hatırlatmıştı³³. Türkiye'nin artık demokrasi yönetimine geçtiğini belirten Halefoğlu, Türk parlamenterlerin yetki belgelerinin Konsey Danışma Meclisi tarafından onaylandığını söyleyerek, Türkiye'nin Avrupa Konseyindeki temsilinin tamamlandığını söylemişti. Türkiye'nin başkanlığa aday olması konusunda da açıklamalar yapan Halefoğlu; bu konunun usul açısından önemli olduğunu vurgulamıştı. Çünkü Türkiye'nin 1981 yılında sıra kendisine geldiği zaman, parlamenter demokrasisi olmadığı için bu hakkından feragat ettiğini, o dönem alınan komite kararında ise Türkiye demokrasiye döndüğü zaman alfabetik sıraya bakılmaksızın Türkiye'nin sırasıyla başkanlığı ve başkan yardımcılığını yürüteceğini belirtmişti³⁴. Ancak Türk tarafının taleplerine rağmen Avrupa Konseyi, Türkiye'nin başkan ve başkan yardımcılığı hakkına sahip olmadığı yönünde bir karar almıştır³⁵. Alınan karara tepki gösteren Halefoğlu, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nden çekilmiş ve "Başkanlık hakkımız verilinceye kadar, Türkiye'nin Dışişleri Bakanı olarak Avrupa Konseyi'ne de Bakanlar düzeyindeki toplantılara da katılmayacağız" demişti³⁶. Konuyla ilgili açıklamalarda bulunan Turgut Özal ise; Avrupa Konseyi'nde Türkiye'nin bundan sonra büyükelçi düzeyinde temsil edileceğini bildirerek; "Ne yapacağımıza daha sonra karar veririz zannediyorum. Bundan sonra bakanımız gitmez. Orada büyükelçimiz var, o kadar

³¹ *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1984'te; Yunanistan, Türkiye'nin dönem başkanı olması durumunda başkan yardımcılığı görevini yürüteceği için bu duruma düşmek istememektedir.

³² *Hürriyet*, 21 Kasım 1984.

³³ Atilla Eralp, *Türkiye ve Avrupa*, Ankara, 1997, s.102'de belirtildiği gibi; yapılan bu yerel seçimlerin Avrupa açısından olumlu bir şekilde değerlendirildiğini belirtmemiz gerekir. Çünkü topluluk, yasaklanan partilerin de katıldığı bu seçimleri demokrasiye doğru atılmış bir adım olarak değerlendirmiş ve ilişkileri normalleştirme yolunda bir sinyal vermişti.

³⁴ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1984'te; Halefoğlu konuşmasının devamında, 1981 tarihli komite kararının uygulanmasını istemiştir. Bu politika ile kimsenin hakkını engellemediklerini, Türkiye'nin, 1984 Kasım ayında başkan yardımcılığı, 1985 Nisan ayında ise başkanlığı yürütmesinin meşru bir hak olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin bu haklarının tehirinin herhangi hukuki bir gerekçeden yoksun olacağını, Türk Hükümeti ile Bakanlar Konseyi arasındaki ilişkiyi de zedeleyeceğini söylemiştir.

³⁵ 1986 Ocağında yaşanan bu kriz 1986 Nisan'ında dönem başkanlığı görevini üstlenecek olan İtalya'nın, Türkiye'ye dönem başkan yardımcılığını vermesi ve Kasım ayında itibaren başkanlığı Ankara'ya devretmesiyle çözülmüştü.

³⁶ *Milliyet*, 24 Kasım 1984.

önemli bir şey değil, kendileri bilirler” cümleleriyle³⁷ kararın Türkiye’yi çok fazla etkilemeyeceğini vurgulamıştı³⁸.

Bu olumsuzluklar, ANAP Hükümeti’ni Avrupa iddiasından vazgeçireceği yerde politika değişikliğine yöneltmiştir. 1984 yılının sonlarına doğru Özal ve ANAP iktidarı artık AET’ye başvurma söylemlerine başlamış ve bu konuyla ilgili olarak kamuoyunu hazırlama çabaları görülmüştür. Örneğin; AET ile Türkiye arasında, 1964 tarihinde imzalanan Ortaklık Antlaşması’nın 20. yıldönümü nedeniyle düzenlenen seminere bir mesaj gönderen Başbakan Turgut Özal, “Türkiye’nin AET’ye tam üyelik için müraعات zamanı gelmiştir” demişti³⁹. Aralık ayı içerisinde Brüksel’de gerçekleşen NATO Dışişleri Bakanları toplantısına katılan Vahit Halefoğlu ise, burada AET üyeliği için kulis çalışmalarında bulunmuştu. Alman, İngiliz ve İtalyan meslektaşları ile görüşerek konuyu gündeme getiren Halefoğlu, AET ve Türkiye arasındaki ilişkilerin düzeltilmesini istemiş ve bu ülkelerden ağırlık koymalarını talep etmişti⁴⁰. Karma Parlamento Komisyonu’nun davetlisi olarak Türkiye’ye gelen Avrupa Parlamentosu üyesi heyetini kabul eden Meclis Başkanı Necmettin Karaduman, Türkiye’nin AET’ye dönük politikası ile ilgili olarak; tam üyeliğe geçişin Türkiye’nin ana amacı olduğunu, bu alanda yapılacak girişimlerin başarıya ulaşmasının en büyük dileği olduğunu söylemişti⁴¹.

1985 yılı içerisinde Türkiye’nin, AET’ye tam üye olma niyetini iyice benimsediği gözlemlenmektedir. Son dönemdeki gelişmelerle ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi’ne mülakat veren Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Batı Avrupa ile ilişkilerde “kayda değer bir gelişme” kaydedildiğini söylemişti. Özal Hükümeti’nin, Batı camiası ile ilişkilerin güçlendirilmesi için “samimi gayret” gösterdiğini kaydeden Halefoğlu, “Türkiye’nin Batı Avrupa’dan uzaklaştırılabileceğini sananların hayalleri boşa çıkmaya mahkûmdur” demişti. Halefoğlu, Portekiz ve İspanya’nın AET’ye tam üye olarak katılmalarının Türkiye’nin topluluğa tam üyeliğini etkilemeyeceğini belirtmiş, Eureka Projesi’ne⁴² bu dönemde alınmaması ile ilgili olarak Fransa’nın takındığı tutumu eleştirmişti. Diğer Avrupa ülkeleriyle Türkiye’nin ilişkilerine de değinen Halefoğlu, bazı Avrupa ülkelerinin Türkiye’nin gerçeklerini, Türk milletinin ve hükümetinin demokrasiye olan samimi inancını, her gün daha iyi anladıklarını söyleyerek, bu

³⁷ *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1984’te; Erdal İnönü, Avrupa Konseyi’nin kararı ve Özal’ın demeci ile ilgili bir yorum yaparak, hükümetin hazırlık yapmadan bir istekte bulunduğunun anlaşıldığını, Özal’ın “Avrupa Konseyi önemli bir yer değil” sözünü doğru bulmadığını belirtmiştir. Aynı gazetede yer alan 27 Kasım tarihli haberde; Milliyetçi Demokrasi Partisi adına bir açıklama yapan Bitlis Milletvekili Kamran İnan ise; AET konusunda önemli hatalar yapıldığını, Türkiye’nin adeta bir yalnızlığa itildiğini, bu durumu düzeltmek için parlamentonun görev alması gerektiğini ifade etmiştir.

³⁸ *Milliyet*, 23 Kasım 1984.

³⁹ *Hürriyet*, 2 Aralık 1984.

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1984.

⁴¹ *Tercüman*, 7 Şubat 1985.

⁴² Amerika Birleşik Devletleri’nin Yıldız Savaşları Projesi karşısında Avrupa’nın, teknolojik alternatifini geliştirmek üzere ortaya attığı bir projedir. 1985 yılının ortalarında Türkiye bu projeye katılma isteğini, Batı Avrupa’nın çeşitli kurumlarında dile getirmiş ancak Avrupa Teknoloji Forumu’nun 18 Temmuz 1985 tarihinde resmen kurduğu Eureka’ya, geç başvurduğu gerekçesi ile ev sahibi Fransa tarafından davet edilmemiştir.

duruma örnek olarak Federal Almanya Başbakanı ile Belçika Dışişleri Bakanı'nın basına yansıyan olumlu görüşlerini göstermişti. Son dönemde AET'nin genişlemesi stratejisi ve İspanya ile Portekiz'in 1986 yılından itibaren tam üye olmaları ile ilgili Cumhuriyet muhabirinin yönelttiği soruya da; Ankara Antlaşması'nın hükümlerinin açık olduğunu, ayrıca Roma Antlaşması'nın 237. maddesinde de her Avrupalı ülkenin topluluğa katılmak için müracaatta bulunabileceği hükmü bulunduğunu söylemişti. Türkiye'nin nihai hedefinin tam üyelik olduğunu, İspanya ile Portekiz'in AET'ye katılmalarının Türkiye'nin bu husustaki tutumunu değiştirmeyeceğini belirtmişti. Eureka Projesi ile ilgili olarak ta, bunun bir Avrupa Projesi olduğunu ve bir Avrupa ülkesi olan Türkiye'nin bu projeye ilgilenmesinin doğal olduğunu söylemişti⁴³.

Eylül ayı içerisinde Birleşmiş Milletler Genel Kurul çalışmaları için Washington'a giden Halefoğlu, buradaki görüşmelerinde de ağırlığı Batı Avrupalı diplomatlara vermişti. Bu görüşmeler içerisinde en önemlisi, AET Komisyonu'nun dış ilişkilerden sorumlu bir numaralı yetkilisi, Belçika Eski Maliye Bakanı De Clercq ile olanıydı. Bu görüşmede Halefoğlu, De Clercq'a; Türkiye'de seçimlerin yapılmasından bu yana iki yıl geçtiğini ve demokratikleşme yönünde önemli aşamalar kaydedildiğini ancak AET Komisyonu'nun bunlara herhangi bir olumlu karşılık vermemesinin üzücü olduğunu belirtmişti. Ayrıca; geçen iki yılda Türkiye ile AET arasında karar ve danışma organlarından⁴⁴ hiç birisinin komisyon tarafından çalıştırılmadığına dikkat çekmişti⁴⁵. Washington'da gazetecilerin de sorularını yanıtlayan Türk bakan; Avrupa'daki parlamentoların ikna edilmesi için gereken her şeyin yapılacağını belirtmişti⁴⁶.

Bu dönemde Türk Hükümeti'nin canını sıkan bir gelişme olmuştu. İngiliz İşçi Partisi Milletvekili Richard Balfe'nin kendi adıyla anılan ve "*Türkiye'de henüz tam anlamıyla demokrasi yönetimi görülmediği için, TBMM ile ilişki kurulmamasını*" öngören raporu, Avrupa Parlamentosu'nda 118'e karşı 159 oyla kabul edilmişti⁴⁷. Konuyla ilgili bir açıklama yapan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Yalım Eralp; Balfe Raporu'nda yer alan Türkiye'deki idam cezası uygulamaları ve insan hakları komitesine bireysel başvuru hakkı olmaması konularını yanıtlamıştı. Eralp; idam cezasının ABD'de de olduğunu, bireysel başvuru hakkını ise Yunanistan'ın da tanımadığını, hâlbuki bu ülkenin AET ile ilişkilerine devam ettiğini söylemişti⁴⁸. Özal Hükümeti'ni uğraştıran bir diğer konu da Fransa, Hollanda, Norveç, İsveç ve Danimarka'nın Türkiye ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na (AİHK) yapmış oldukları şikâyetlerdir. Türkiye bu sorunu, şikâyetçi ülkelerle yürüttüğü olumlu diplomatik temaslar sonucu aşmayı başarmıştır. Konu ile ilgili açıklamalarda bulunan Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu; Türkiye hakkında AİHK'ye başvuruda bulunmuş beş ülkenin, bu başvurularını geri çektiklerini

⁴³ *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1985.

⁴⁴ Ortaklık Konseyi ve Karma Parlamento Komisyonu gibi.

⁴⁵ *Tercüman*, 28 Eylül 1985.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1985.

⁴⁷ *Milliyet*, 24 Ekim 1985.

⁴⁸ *Hürriyet*, 26 Ekim 1985.

söylemiştir⁴⁹. Bu gelişmenin Batı Avrupa ile ilgili diğer kurumların da ilişkilerinde merhale teşkil edeceğini söylemiş, AET ile Ortaklık Antlaşması'nın öngördüğü mekanizmaları yeniden işlerliğe kavuşturmak için ısrarlı girişimlerin devam edeceğini belirtmişti⁵⁰.

1986 yılına girilirken Ankara, öncelikle ortaklık kurumlarını çalıştırmayı ve Ankara Antlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerin her iki tarafça da yerine getirilmesini istemişti⁵¹. Halefoğlu'nun, Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin toplanması yönünde yaptığı çağrıya, Yunanistan dışındaki üyelerin olumlu yanıt verdikleri gözlenmişti. Konuyla ilgili bir açıklama yapan Dışişleri Sözcüsü Yalım Eralp; Türkiye'nin isteğinin ilişkileri normalleştirecek toplantıların yapılması olduğunu, bu amaçla Ortaklık Konseyi toplantısının sonbaharda yapılacak olmasını çok olumlu bulduklarını belirtmişti. Toplantının hangi seviyede yapılacağını henüz belirlenmediğini, toplantı tarihinin 10 Mart'ta belirleneceğini, buna İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın da katılacaklarını söylemişti⁵². Bu tarihte İngiltere'de olan Başbakan Turgut Özal da yaptığı bir basın toplantısında gelişmelerle ilgili memnuniyetini ifade etmiş ve "*Avrupa ile ilişkiler düzeliyor*" demişti⁵³. Gelişen sürece önemli bir katkı da Nisan ayı içerisinde yayımlanan Steiner Raporu olmuştur. Raporla Türkiye'de demokrasiye geçiş sürecinin olumlu geliştiği yolunda ifadeler yer almaktaydı⁵⁴. Aynı dönem içerisinde uzun yıllardır sorun olan "*tekstil kotaları meselesi*" de çözülmüştür. Türkiye, AET pazarlarına ihraç ettiği hazır giyim ürünleri için belirli kotaların tespit edilmesini isteyerek topluluk yürütme organının tek taraflı almış olduğu sınırlamaları geçersiz kılmak istemişti. Türkiye'nin talepleri sonucunda bu sorun 11 Nisan 1986 tarihinde imzalanan bir ticaret anlaşması ile çözülmüştür⁵⁵. Aynı dönemin bir başka olumlu gelişmesi Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne başkanlık ve başkan yardımcılığı yapması konusundaki problemin çözülmesidir. Böylelikle Türkiye'nin 1984 yılından beri oturumlarını boykot ettiği Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne, Ankara'nın dönem başkanı sıfatıyla yeniden dönmesi kesinleşiyordu. Konuyla ilgili olarak Halefoğlu; Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi'nin "*asla iflah olmayacağını*" ama bunun dışındaki olumsuz oyları mutlaka tedavi edeceklerini söylemişti⁵⁶. Hükümet

⁴⁹ Bu tarihte taraflar arasında varılan anlaşmaya rağmen, Türkiye aleyhine açılan davanın ancak 1987 Ocağında mutabakatla sonuçlandığı görülecektir.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1985'te; Halefoğlu, bu açıklamasında özellikle sıkıntıları aşmada Yunanistan'ın, Türkiye'nin önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Yunanlı diplomatların parti farkı gözetmeden, hep birlikte Türkiye'nin önüne her konuda engel çıkardığını belirterek, bu konularda Ermenilerin asılsız iddialarının Yunanlı parlamenterler tarafından AET kurumlarına taşındığını belirtmiştir.

⁵¹ *Türkiye*, 21 Aralık 1985.

⁵² *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1986.

⁵³ *Milliyet*, 21 Şubat 1986.

⁵⁴ *Hürriyet*, 5 Nisan 1986.

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1986'da; Türkiye ile AET arasında hazır giyim ürünlerinin 10 kategorisi için yıllık kotalar belirlenmiş, bu kotalar belirlenirken rakamlar Türk isteklerini tatmin edecek miktarda tutulmuştur.

⁵⁶ Türkiye'nin Konsey Başkan Yardımcılığı, Strasbourg'da gerçekleşen uzun görüşmelerden sonra 14'e karşı 6 oyla kabul edilmiştir. Türkiye aleyhine oy kullanan diğer üyeler Danimarka, Norveç, Lüksemburg ve Malta olmuştur. İsveç ise çekimser kalmıştır.

adına açıklamayı da Mesut Yılmaz yapmıştır. Gelinek noktayı memnuniyetle karşıladıklarını belirten Yılmaz, bu karar ile Avrupa'nın, Türkiye'deki demokratik sisteme gönülden bağlılığına olan inancı gösterdiğini belirtmişti. Turgut Özal ise; TBMM çalışmaya başladığında Türkiye'yi sevmeyenlerin, Türkiye buraya giremez, demokrasisi buna müsait değil diyenlerin ve girince de buraya başkan olamaz diyenlerin mahcup olduklarını söylemişti⁵⁷.

2. Türkiye'nin AET'ye Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye'de, bu tarihten sonra artık, topluluğa tam üyelik konusu gündemi yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. Mayıs ayında Türkiye'ye gelmiş olan Alman Cumhurbaşkanı Richard Von Weizsaecker'in refakatçisi olarak basın mensuplarının sorularını yanıtlayan Mesut Yılmaz; AET'ye tam üyeliğin Türkiye'nin en önemli ve vazgeçilmez amacı olduğunu söylemişti. Türkiye'de köktenci ve aşırı akımlar hariç tüm partilerin bu görüş üzerine birlik sağladığını kaydetmiş, Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkmamanın, Türkiye dışındaki bölücü Türk düşmanlarının ekmeğine yağ süreceğini belirtmişti. Ayrıca Türkiye'nin en kısa zamanda Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'da AET'ye tam üyelik konusunda destek kampanyası başlatacağını ifade etmişti. Başvurunun yöntemi hakkında da ipucu veren Yılmaz; 12 üyenin hepsinin konu ile ilgili görüşünün alınacağını, bu üyeler olumlu baktıkları zaman başvuru dilekçesini vereceklerini belirtmişti. Alman gazetecilerin soruları üzerine serbest dolaşım konusuna da değinen Yılmaz; Almanya'ya Türk akınının olmayacağını, Türkiye'nin kalkınması ile birlikte bu sorunun kendiliğinden çözüleceğini belirtmişti⁵⁸.

Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, 16 Eylül tarihinde ilişkileri bir adım öteye taşımak için Brüksel'e gitmişti⁵⁹. AET'deki meslektaşlarıyla masaya oturacak olan Halefoğlu, aslında gündemi önemli olmayan bu toplantıda⁶⁰ fiilen donmuş durumda bulunan ilişkilerin resmen başlaması adına olumlu bir adım atmıştı⁶¹. Toplantıda, Yunanistan'ın artık bir devlet politikası haline getirdiği Türkiye'yi engelleme çabalarına rağmen, ilişkilerin normalleşmesi konusunda diğer üyelerin yeşil ışık yaktıkları görülmüştü. Toplantı sonrasında açıklamada bulunan Halefoğlu; iyileşmenin Yunanistan'ın engeline rağmen devam edeceğini, Yunanistan'ın vetosunun söz konusu olamayacağını söylemişti. Yunanistan'ın AET içerisinde uyguladığı politikanın diğer üyeleri bezdirdiğini, bu durumun Türkiye'yi AET'ye tam üyelik konusunda erken başvuru yapmaya zorlayacağını vurgulamıştı. Çok tartışılan serbest dolaşım konusuna da bir açıklık getiren Halefoğlu; bu konunun diğer konular gibi müzakere edileceğini,

⁵⁷ *Türkiye*, 25 Nisan 1986.

⁵⁸ *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1986. Ayrıca Birand, s.323'te belirtildiği üzere Turgut Özal da bir bakanlar kurulu toplantısında şu görüşleri ortaya atmıştır: "Eldede edilmiş bu bakımdan vazgeçmemiz söz konusu olamaz. Serbest dolaşımın ertelenmesinin şartı budur diyelim ve ısrar edelim. Yani bu işi, tam üyelik, katılma içinde müzakere ederiz. Katılmamızı siz ilke olarak kabul edin, biz de serbest dolaşımın ertelenmesini müzakere edelim".

⁵⁹ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, 2005, s.667.

⁶⁰ Toplantıda mali, teknik, çerçevevi dosyalar ve siyasi çerçevevi dosyalar üzerinde durulmuştur.

⁶¹ 16 Eylül 1986 tarihli bu toplantı Türkiye-AET Ortaklık Konseyi toplantısıdır ve bu konsey 5 Şubat 1980 tarihinden beri Bakanlar düzeyinde toplanmamıştı.

serbest dolaşımın çok taraflı anlaşmalarla doğmuş bir hak olduğunu, ikili olarak (Almanya ve Türkiye kastedilerek) ele alınamayacağını söylemişti⁶². Bakanın tam üyelik ile ilgili açıklamalarının ardından konuyu gündeme taşımak için bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Öncelikle Avrupa'nın önem verdiği bir konu olan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na kişisel başvuru hakkının kabulü gerçekleşmiştir⁶³. International Herald Tribune gazetesi tarafından düzenlenen "Türkiye ve Avrupa: Ekonomik ve Siyasi Perspektif" başlıklı sempozyumda konuşan Başbakan Turgut Özal, "Avrupalıların kendilerine Türkiye'yi eşit bir siyasi üye olarak göriüp görmediklerini sormalarının vakti gelmiştir" demişti. Türkiye'nin kenarda bırakılmaya tahammül edemeyeceğine değinen Başbakan, Türkiye'nin hiçbir zaman Avrupa'daki doğal yerlerini alma çabasından vazgeçmeyeceğini söylemişti⁶⁴. Aynı gün Philadelphia'daki Dış Politika Enstitüsü'nde bir konuşma yapan Halefoğlu da, "Türkiye 50 milyonluk nüfusu ve Batı Avrupa ile Ortadoğu arasındaki köprü konumuyla AET ve Batı'ya sonsuz olanaklar sağlayacaktır, Türkiye'nin üyeliği her iki tarafın çıkarıdır" demişti⁶⁵. Türkiye'nin, AET'nin şartlarını karşılama kapasitesi ve izleyeceği politikalarla ilgili bir açıklama da Devlet Bakanı Ali Bozer'den gelmiştir⁶⁶. Türkiye'nin AET'ye tam üyelik için gerek rejim, gerekse de ekonomik yönden hazır olduğunu söyleyen Bozer, tam üyelik için başvurunun zamanında yapılmasından yana olduğunu ve bu başvurunun Aralık ayında serbest dolaşım hakkının tanınmasıyla birlikte yürütülmesi gerektiğini bildirmişti. Hükümet olarak üzerlerine düşeni yapacaklarını söyleyen Bozer, AET'li yetkililerden anlayışlı davranmalarını istemişti. Başvuru sonrası ile ilgili olarak; zamanında yapılan bir başvurunun sonuçlarının makul bir sürede alınabileceğini vurgulamıştı. Yunan engelini nasıl aşılacağı sorusuna karşılık olarak da, Yunan halkına yöneticilerinin verdiği Türk imajını değiştirmek için, Türkiye'nin bir takım iyi niyet gösterilerinde bulunduğunu söyleyerek "anlaşılan bu gayretlerimiz biraz daha sürdürmemiz gerekiyor" demişti⁶⁷.

Türkiye'nin gerçekleştirmeyi düşündüğü başvuru ile ilgili ilk resmi açıklama Kasım ayı içinde gelmiştir. Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu Başkanı ANAP Milletvekili Aycan Çakıroğulları, Ankara'nın 1 Aralık tarihinden önce, Turgut Özal'ın bir beyanatında belirttiği şekilde⁶⁸ Ortak Pazar'a tam üyelik başvurusunda bulunacağını açıklamıştı. Çakıroğulları, Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu'nda bu başvurunun 1 Ocak 1987 tarihinden itibaren işlerlik kazanacağını

⁶² *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1986.

⁶³ *Sabah*, 5 Ekim 1986.

⁶⁴ *Hürriyet*, 7 Ekim 1986.

⁶⁵ *Tercüman*, 7 Ekim 1986.

⁶⁶ Birand, s.s.326-327'de; Ali Bozer ile ilgili olarak, Ulusu Hükümeti döneminde Gümrük ve Tekel Bakanlığı yaptığı uzun süre Strasbourg'da İnsan Hakları Mahkemesi ve Lahey Hakem Mahkemesi'nde Türk hâkim olarak çalıştığından bahsetmiş, sonrasında Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) bünyesinde yer aldığı ve Özal'ın da kendisini hükümete bakan yaparak MDP'lilere göz kırptığını belirtmiştir. Bununla birlikte, yıllardır AET için ayrı bir bakanlık gerekir diyen özel sektörü de tatmin etmek için bu bakanlığı AET'den sorumlu başbakan yardımcısı düzeyinde belirlemiştir.

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1986.

⁶⁸ Çakıroğulları'nın bu açıklamasına rağmen, Başbakan Turgut Özal'ın; "Yılbaşına kadar müracaatta bulunacağız" şeklinde bir beyanı bulunmamaktadır.

belirtmişti⁶⁹. Bu açıklamaya rağmen, ANAP Hükümeti'nin politika değiştirmesi ile tam üyelik başvurusunun 1986 yılı içerisinde gerçekleşmediği görülmüştür. Yıl sonunda işlerlik kazanacak serbest dolaşım hakkının, yoğun olarak tartışıldığı bir dönemde yapılacak tam üyelik başvurusunu Türkiye'nin çıkarına görmeyen Ankara, başvurusunu ertelemiştir. Özal Hükümeti Almanya'nın, serbest dolaşımın işlerlik kazanması halinde Türkiye'ye destek vermeyeceği endişesini taşımaktadır. Kasım ayı içinde bu konuda bir açıklama yapan Ali Bozer; Türkiye'nin serbest dolaşım hakkına işlerlik kazandırmasının bazı üye ülkeler için güçlükler yaratacağını söyleyerek konuya dikkat çekmişti⁷⁰. Halefoğlu da, "Türkiye, işgücü bakımından topluluğun ve özellikle işçilerimizin yoğun olduğu Federal Almanya'nın içinde bulunduğu zor koşulların bilincindedir" diyerek, Türk Hükümeti'nin bu hakkın uygulanmasında esnek davranabileceğini hissettirmişti⁷¹. Avrupa ülkelerinin de, Türkiye'nin tam üyelik başvurusundan çok serbest dolaşım konusu ile ilgilendikleri gözleniyordu. Dönem başkanı sıfatıyla İngiltere Dışişleri Bakanı Howe, serbest dolaşım konusundaki AET görüşünü⁷² bir mektupla Türkiye'ye ileterek, başvuru konusunda gizli pazarlık önermişti⁷³.

1986 sonunda yapılacak tam üyelik başvurusunun, serbest dolaşım problemi çözülmeyen fayda sağlamayacağına inanan Türkiye, serbest dolaşım konusunda geri adım atmıştır. Şayet AET ile imzalanan Katma Protokol'ün 36. maddesi uygulamaya konulsaydı, 1 Aralık 1986 tarihinde yürürlüğe girecek olan serbest dolaşım hükmü, Türkiye'nin tavizi nedeniyle yürürlüğe girmemişti. Bu hakkını tam üyeliğin gerçekleşme pazarlıklarına bırakan Türk Hükümeti, 1986 yılı içerisinde kullanmadığı başvuru hakkını da 1987 yılı içerisinde kullanacağını bizzat Başbakan Turgut Özal aracılığıyla açıklamıştı⁷⁴.

Aralık ayı içerisinde daha önce kararlaştırıldığı üzere Vahit Halefoğlu, AET dönem başkanı İngiltere Dışişleri Bakanı Howe ve AET Akdeniz Sorumlusu Cheysson ile görüşmelerde bulunmuştur. Muhataplarına Türkiye'nin tam üyelik ile ilgili kararlılığını ileten Halefoğlu, Türkiye'nin dünyada mevcut güçler arasında Avrupa'yı seçtiğini, bu yüzden 1987'de tam üyelik müracaatının yapılacağını, bu hakkı da anlaşmalardan aldıklarını açıklamıştı. Cheysson ise demokratik eksikliklerden bahsedip Türkiye'nin başvuru için bir müddet daha beklemesi gerektiğini söylemişti⁷⁵. Bakan, görüşmeler sonrası Türkiye'ye yöneltilen eleştirileri de cevaplamıştı. O, verdiği yanıtta; serbest dolaşım, mali protokol ve gümrük birliği konularında Ortaklık ile Türkiye arasında sorunlar olduğunu belirtmiş, hükümet olarak anlaşmalardan doğan haklarının,

⁶⁹ *Milliyet*, 17 Kasım 1986.

⁷⁰ *Hürriyet*, 23 Kasım 1986.

⁷¹ *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1986.

⁷² Özellikle Almanya'nın, serbest dolaşım konusundaki olumsuz tutumu bilinmekteydi. AET de Türkiye'ye öncelikle Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesini, serbest dolaşımın sonrasında olabileceğini belirten niyetini açıklamıştır.

⁷³ Taraflar arasında varılan mutabakat sonucunda görüşmenin 10-17 Aralık tarihleri arasında gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır.

⁷⁴ *Milliyet*, 10 Aralık 1986.

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1986.

özellikle de serbest dolaşımın⁷⁶ takipçisi olacaklarını belirtmişti. Türkiye'nin AET'ye üye olmasını, Avrupa ile bir müttefiklik ilişkisi olarak değerlendirdiklerini belirten Türk Bakan, Avrupa Konseyi'ne, OECD'ye, NATO'ya, IMF'ye üye olunduğunu, müttefiklik ilişkisinin tam olması için AET'ye de üye olunması gerektiğini vurgulamıştı⁷⁷. Eleştirilen Türkiye'deki demokrasi eksikliği konusunda ise, "Benim samimi inancım bugün Türkiye'de demokrasi düzeyinin AET ülkelerinden geri kalmadığı yolunda" demişti⁷⁸.

1986 yılında tam üyelik başvurusu yapmayan Türkiye, yeni yılla birlikte bu yöndeki hazırlıklarına zaman kaybetmeden başlamıştı. Avrupa'nın fazlasıyla önem verdiği İnsan Hakları Komisyonu'na kişisel başvuru hakkı, 1987 yılı Ocak ayında Bakanlar Kurulu toplantısında ele alındı. Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Hasan Celal Güzel tarafından yapılan açıklamada, konu ile ilgili bir iki hafta içerisinde Avrupa Konseyi'ne başvurulacağı belirtilmişti. Güzel; Türkiye'nin başvurusunda bazı konularda ihtirazı kayıtlar olabileceğini, ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin özünü zedeleyecek kayıtların konulamayacağını söyleyerek, "Bu demokrasimizin geleceği bakımından müspet bir merhalemdir. Böyle ileri bir demokratik adımın hükümetimiz döneminde atılması memnuluk vericidir" demişti⁷⁹.

AET'ye yapılacak tam üyelik çalışmaları ile ilgili bir açıklama yapan Devlet Bakanı Ali Bozer, Türk Hükümeti'nin özellikle serbest dolaşım konusunda AET'ye öneriler hazırladığını söylemişti. Bozer'e göre; Türk tarafı AET'ye bu önerileri hazırlarken, Roma Antlaşması'nın, Ankara Antlaşması'nın ve Katma Protokolün kendilerine vermiş olduğu imkânları dikkate alarak, topluluk hukukunda geçerli olan serbest dolaşım kavramı çerçevesinde hareket etmişti. Türkiye'nin burada temel tutumu ülkeler arasında ayırım yapılmaksızın kendilerine de eşit davranılması yönündeydi. Bozer, Türk tarafının önerisine rağmen, serbest dolaşımı kısıtlayıcı bir kararın alınması halinde Türk Hükümeti'nin de konuyu Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na götürme eğiliminde olduğunu belirtmişti. Türk Bakan ayrıca; Türkiye'nin 1987 yılı içerisinde muhakkak tam üyelik başvurusunda bulunacağını söyleyerek, Avrupa'nın Türkiye'ye dönük tutarlı bir politikası olmadığını şikâyet etmişti. O, Avrupa'nın tam üyelikten ziyade öncelikle normalleşme sürecine geçilmesini istediğini, ancak normalleşme sürecinin olması için serbest dolaşım, mali protokollerin işlemesi, miktar kısıtlamalarının kaldırılması gibi sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmişti. Ancak Avrupa'nın bu konuda tutarlı bir politikası olmadığı için meselenin zamana bırakıldığını, bu yüzden de Ortaklık Antlaşması'nın eskimiş olduğunu ve işlemediğini söylemişti. Türkiye'nin artık Avrupa içerisinde yerini almak istiyorsa başvuracağı tek yolun tam üyelik olduğunu belirtmişti. Yapılacak başvuru sonrasında reddedilmenin

⁷⁶ Türk Hükümeti'nin, tam üyelik başvurusu esnasında serbest dolaşım hakkını bir koz olarak kullanmak istediği görülmektedir.

⁷⁷ Halefoğlu'nun burada yaptığı 'stratejik ortaklık' vurgusu dikkat çekicidir. Çünkü Türkiye'nin Soğuk Savaşın devam ettiği o tarihlerde Batı ittifakı içerisinde yer alması, Avrupalı kabul edilmesinden değil, Batı Avrupa'nın stratejik nedenlerle Türkiye'ye ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda daha detaylı bir çalışma için bkz. Erol Manisalı, *İyüçü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkma, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, İstanbul, 2001.

⁷⁸ *Tercüman*, 18 Aralık 1986.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1987.

güçlü bir olasılık olduğunun hükümetlerince bilindiğini, ancak bu tip uluslararası kuruluşlara üye olmanın zaten zor olduğunu, NATO'ya üyelik sırasında da böyle zorlukların yaşandığını söyleyerek Türk Hükümeti'nin kararlılığını ifade etmişti. Türkiye'nin demokratik parlamenter düzen içerisinde ilerlemek, gelişmek, yatırımlarını gerçekleştirmek niyetinde olmasının şüphe götürmez bir durum olduğunu, bunun Avrupalılar tarafından da bilindiğini, insan hakları ihlalleri iddialarının Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu engellemeyeceğini açıklamıştı⁸⁰.

Bu dönemde, Türkiye'nin aldığı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru hakkının tanınması kararı ile ilgili müracaatı, Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu gerçekleştirmiştir. Avrupa Konseyi'nde olumlu karşılanan bu girişimin ardından yurda dönen Halefoğlu, İstanbul'da bir basın toplantısı düzenlemiş ve kişisel başvuru hakkının kabul edildiğini belirten bir yazının komisyona iletilindiğini söylemişti⁸¹. Konu ile ilgili bir başka açıklamayı ise Hükümet Sözcüsü Hasan Celal Güzel yapmış ve söz konusu başvurunun Türk hukuk sistemini de olumlu etkileyeceğini belirtmişti⁸².

1987 yılının ilk aylarını bu hazırlıklar içerisinde tamamlayan Türk Hükümeti, Avrupa'ya, yapacağı tam üyelik başvurusu ile ilgili mesajları da yollamaya devam etmekteydi. Şubat ayı içerisinde Alman-Güneydoğu Avrupa Derneği'nin Genel Kurulu'na katılan Vahit Halefoğlu, yaptığı konuşmada; Türkiye'yi Batı Avrupa'ya yakınlaştıran unsurların sadece savunma işbirliği olmadığını, aynı siyasi değerleri paylaşan ülkeler olarak parlamenter demokrasi idealine bağlılığın da söz konusu olduğunu söylemişti⁸³. Mart ayı içerisinde Amerika'nın Houston kentinde kalp ameliyatı geçiren Başbakan Turgut Özal ise, kendisini ziyaret için gelen Devlet Bakanı Ali Bozer aracılığı ile İktisadi Kalkınma Vakfı Genel Kurulu'na gönderdiği mesajda, AET'ye 1987 yılı içerisinde tam üyelik müracaatını yapmaya kararlı olduklarını söylemişti. Özal ile Houston'da konunun ayrıntularını da görüştikleri anlaşılabilir Bozer, genel kurula katılan üyelere bilgi vererek; Türk Hükümeti'nin tam üyelik müracaatını yapmaması konusunda yapılacak telkinlere kulak asmayacağını, başvurunun yapılacağını, ondan sonrasının AET organlarının takdirine kaldığını belirtmişti. Görüldüğü üzere Türk Hükümeti, sorumluluğu AET'ye bırakmak istiyordu. Serbest dolaşım konusu ile ilgili de bilgi veren Bozer, bu haktan vazgeçmeyi kesinlikle düşünmediklerini, hükümet olarak bu işe yoğunlaştıklarını, Konsey'in konu ile ilgili başvuruyu reddetmesi durumunda Lüksemburg'daki Yüksek Adalet Divanı'na başvurmayı düşündüklerini söylemişti⁸⁴. Bozer aynı kararlı tutumu, AET başkentlerindeki Türk büyükelçileriyle

⁸⁰ *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1987.

⁸¹ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, "AET'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası I, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1918-1980*, Ed: Baskın Oran, İstanbul, 2001, s.93'te; tam üyelik başvurusu öncesi bir takım çabaların gösterildiğinden bahsedilmiştir. Bunlar, yukarıda bahsedilen AİHM'ye bireysel başvuru hakkının tanınması, Türkiye'deki Yunan gayrimenkullerinin satışını yasaklayan 1964 tarihli gizli kararın kaldırılması (Şubat 1988 yılında gerçekleşecektir), serbest dolaşım hakkında kademeli olarak vazgeçilmesi ve siyasal İslam tehdidinin bir koz olarak kullanılması şeklinde belirtilmiştir.

⁸² *Hürriyet*, 31 Ocak 1987.

⁸³ *Milliyet*, 15 Şubat 1987.

⁸⁴ *Hürriyet*, 3 Mart 1987.

yaptıkları toplantıda da sergilemiş ve Türk Hükümeti'nin başvuru ile ilgili kararlılığının kesin olduğunu, rücûnun söz konusu olamayacağını belirtmişti⁸⁵. Alman Der Spiegel dergisine bir mülakat veren Turgut Özal ise, Türkiye için tek yolun tam üyelik müracaatı yapmak olduğunu söylemişti. Topluluğun Türk başvurusunu reddedemeyeceğini, sadece oyalayabileceğini çünkü başta Federal Almanya olmak üzere topluluk üyelerinin Türkiye'nin tam üyelik başvurusu yapmasını şimdilik istemediklerini belirtmişti. Avrupalıların Türkiye'ye dönük korkusunu anlayamadığını söyleyen Özal, Bonn'un serbest dolaşım sonucunda çok sayıda Türk işçisinin Almanya'ya akın edeceğini düşündüğünü, fakat karşılıklı görüşmeler sonucunda, üyelik müzakereleri devam ederken bu sorunu konuşabileceklerini ifade etmişti. Türkiye'nin ekonomik durumuna da değinen Özal, Türk ekonomisinin son 6-7 yıl içinde kendini toparladığını, korkmaya gerek olmadığını, topluluğa girilmesi halinde Türk sanayisinin çökmeyip, tam aksine gelişeceğini söylemişti⁸⁶.

Başvuru yapılmadan önce Türk Dışişleri Müsteşarı Uluç Özülker'in Yunan, İspanyol ve İngiliz başvuruları ile ilgili tüm ayrıntıları AET Konseyi'nden edindiği görülmüştür. Ayrıca Avrupa ülkelerini de ikna etmek isteyen Türk Hükümeti, bu sebeple altı yıldan beri hiçbir bakanın gitmediği Atina'ya Devlet Bakanı Ali Bozer'i göndermişti. Ayrıca Avrupa'nın diğer ülkelerini de gezen Bozer, 28 Mart tarihinde Brüksel'de AET Komisyonu yetkilisi Cheysson'la bir araya gelmiş ve Cheysson'a; Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusunda bir oldubitti yapmak istemediklerini ve bu yüzden yapılacak başvuruyu haber vermeye geldiğini söylemişti⁸⁷. Bozer'in Cheysson'a söyledikleri, Türkiye'nin siyasi anlamda başvuruyu yaptığı sonucunu doğuruyordu. Çünkü henüz Ortak Pazar'ın yetkili organlarına hukuki başvuru yapılmamışsa da bu niyetin resmi düzeyde ortaya konması, Türkiye'nin siyaseten başvurusunu yaptığını göstermekteydi.

Tüm bu girişimlerden sonra Türkiye'nin resmi başvurusu 14 Nisan 1987 tarihinde yapılmıştı⁸⁸. 13 Nisan'da Ankara Devlet Konukevi'nde başarılı ihracatçılar için düzenlenen ödül töreninde konuşan Başbakan Turgut Özal, konu ile ilgili kesin açıklamasını yaptı; *"Burada önemli bir açıklama yapmak istiyorum. Aslında bunu yarın (14 Nisan) açıklayacaktım ama maalesef bazı açıklamalar bizden evvel başka kaynaklarca yapılıyor, Türkiye yedi yıldır süren istikrarına devam ederse, Avrupa Müşterek Pazarına üye olmamız, başlıklarının tahmin ettiği gibi zor olmayacaktır"* diyerek, Türkiye'nin sabırlı ve metanetli olmasının önemi üzerinde durmuştu⁸⁹. Türkiye'nin resmi başvurusu AET işlerinden sorumlu Devlet Bakanı Ali Bozer tarafından yapılmıştır. Belçika'nın başkentinde AET dönem başkanı Belçika Dışişleri Bakanı Leo Tindemans'a sunulan mektupla Türkiye,

⁸⁵ *Tercüman*, 16 Mart 1987.

⁸⁶ *Cumhuriyet*, 17 Mart 1987.

⁸⁷ *Hürriyet*, 29 Mart 1987.

⁸⁸ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, s.s.95-96'da; Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun sebepleri olarak şu noktalar ön plana çıkarılmıştır; ekonomik olarak Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın tam üyeliğinin yarattığı dezavantajı ortadan kaldırmak, siyasi olarak ise, Batılılaşma ve çağdaşlaşma idealini yerine getirmek, Yunanistan'la eşit konuma gelmek ve NATO üyesi bir ülke olarak birliğin dışında kalmamak.

⁸⁹ *Hürriyet*, 14 Nisan 1987.

on üçüncü üye ülke olmak üzere AET'ye başvurmuştur. Bozer, daha sonra Topluluk Komisyonu Başkanı Jacques Delors'a da aynı başvuru mektubunu iletmişti. Beraberindeki heyetle birlikte ünlü "Egmont Sarayı"na gelen Bozer'i sarayın basamakları önünde yoğun bir gazeteci kalabalığı ve televizyon kameraları karşılamıştı. Randevunun yerel saatle 08.30'da gerçekleşmesi kararlaştırılmış olmasına rağmen, Belçika Dışişleri Bakanı trafik yoğunluğundan dolayı buluşmaya on üç dakika geç gelmiş ve gergin olduğu gözlenmişti⁹⁰. Başvuru sonrasında; "Türkiye'nin başvurusunda temel prosedür uygulanacaktır" diyen dönem başkanı Tindemans, böylece ilk aşamada Türkiye'nin başvurusunun kabul edilemez bir durum yaratmadığı izlenimini vermişti. Ali Bozer; "düşünüldü ve karar verildi" diyerek Türkiye'nin kararlı tutumunu dünya kamuoyuna duyurmuştu⁹¹.

Aynı saatlerde ANAP Meclis Grubundaki konuşmasında Başbakan Turgut Özal, tam üyelik başvurusunun yapıldığını açıklamıştı. Özal; "Önümüzde ince, uzun ve yokuşlu bir yol var, başarılı olacağımızı umut ediyorum. Sabırlı, besaplı ve dikkatli olmalıyız" diyerek⁹², Ortak Pazar'da avantajlı noktaların işçilerin serbest dolaşımı, tekstil ve işçiliği yoğun sanayi ürünleri olduğuna değinmiş ve Türkiye'de son yıllarda demokratik meseleler ve insan haklarındaki ilerlemelerin Türkiye açısından övünülecek seviyede olduğunu belirtmişti. Başbakan, AET ile ilişkilerin 1963'lerde başladığını ve 1968'den sonra Katma Protokol ile bir adım daha atıldığını söyleyerek, 1970'li yılların sonuna doğru Türkiye'deki anarşi ortamı ve ekonomik sıkıntıların bir takım yükümlülüklerin yerine getirilmesine engel olduğunu belirtmişti. 1980'de durumun düzelmeye başladığını, anarşi olaylarının ortadan kalkmasıyla birlikte ANAP iktidarının uyguladığı serbest ekonomik sistemin Ortak Pazar'a müracaatta hiçbir problem çıkmayacağı kanısını kendilerinde uyandırdığını söylemişti. Mevcut durumun yanı sıra iktidarlara döneminde Avrupa ile ilişkilerde kat edilen mesafe konusunda da grubunu bilgilendiren Özal, Avrupa Konseyi'ne zor şartlar altında tekrar kendi iktidarlara döneminde girildiğini, beş ülkenin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne açtığı davanın uzlaşmayla sonuçlandığını ve bu ülkelerin müracaatlarını geri çektiklerini belirtmişti. Üçüncü iyileşme olarak ise birçok iktidar döneminde lafı çokça edilen AIHM'ye kişisel müracaat hakkının kendi dönemlerinde gerçekleştiğini söylemişti. Batılılaşmayı Atatürk'ün bir ideali ve kendilerine gösterdiği bir yol olarak değerlendiren Özal, Türkiye'nin tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru bir gelişme kaydettiğini ve bu gelişmenin ilerleyen yıllarda artacağını tahmin etmişti. Böylelikle Avrupa Topluluğu yolunda avantaj elde edileceğini anlatmıştı. Konuşmasından sonra gazetecilerin sorularını yanıtlayan Başbakan, Türkiye'nin tam üyelik süresinin ne kadar zaman alacağı ile ilgili bir soruya; bu konuda bir tahmin yürütmek istemediğini, Anavatan iktidarının bir beş yıl daha devam edeceğini, ondan sonra da devam ederse kendilerinin Türkiye'yi Ortak Pazar'a tam üye yapacağını söylemişti⁹³.

⁹⁰ *Milliyet*, 15 Nisan 1987.

⁹¹ *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1987.

⁹² Özal'ın o tarihte söylediği bu söz, Avrupa ile ilişkilerin yoğunlaştığı dönemlerde sık sık bazı yazarlar, akademisyenler ve hatta diğer siyasi partiler tarafından kendisine anımsatılacaktır.

⁹³ *Milliyet*, 15 Nisan 1987.

Türkiye'nin AET'ye yaptığı tam üyelik başvurusu ile ilgili kamuoyunun çeşitli kesimlerinden farklı tepkiler yükselmiştir. Dönemin ana muhalefet partisi Sosyal Demokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Erdal İnönü, başvurunun demokrasiyi yerleştirmek için yapılmasını beklediğini söylemişti⁹⁴. İyimser bir yorum da Demokratik Sol Parti'den (DSP) gelmişti. Partinin Genel Başkanı Aydın Güven Gürkan Türkiye'nin laik Avrupa ile bütünleşmesini, Türkiye'de giderek güçlenen radikal İslam'a karşı bir önlem olarak görmekteydi⁹⁵. Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, 1980 askeri müdahalesinden önce siyaset yapan liderlerin hala yasaklı kaldıkları bir ortamda yapılan başvurunun sağlıklı olmadığına dikkat çekmişti. Refah Partisi Genel Başkanı Ahmet Tekdal ise parti olarak Türk sanayisinin geleceğinden ve siyasi bağımsızlığın tehlikeye gireceğinden endişe ettiklerini belirtmişti⁹⁶. Türkiye'nin en büyük işçi sendikası Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz, Türk işçilerinin serbest dolaşım hakkının pazarlık konusu edilmemesi şartıyla konuya olumlu baktıklarını belirtmişti. İktisadi Kalkınma Vakfı Başkanı Asım Kocabıyık başvuruyu çok yerinde ve isabetli bulmuş, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Ali Coşkun ise AET'ye karşı sorumluluklarını yerine getiren Türkiye'nin haklarını da kullanması gerektiğini belirtmişti. Eski dışişleri bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil başvuru için geç bile kalındığını, Türkiye'nin şimdiye kadar üye olmamasının bir sıkıntıya yol açmamasını umduğunu söylemişti⁹⁷.

Türkiye'nin başvuru konusunda takındığı iyimser tutuma rağmen⁹⁸; Avrupa Topluluğu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu AT Komisyonu'na havale etmeyi geciktirmişti⁹⁹. Bu konuda en katı tutum ise Federal Almanya'dan gelmiş, Özal, tutumunu yumuşatması için Almanya Başbakanı Kohl'e bir mektup yazmıştı. Ayrıca, Avrupa Topluluğu ile ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanı Ali Bozer de bu dönemde topluluğa üye ülkelerin başkentlerinde temaslarda bulunmuştu. Bu girişimler karşısında başta Almanya olmak üzere nispi bir yumuşama yaşayan topluluk ülkeleri, Nisan ayının sonunda Lüksemburg'da yapılan Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye'nin başvurusunun komisyona gönderilmesini engellememişlerdi¹⁰⁰. Bu durum Türk Hükümeti çevrelerinde büyük bir mutluluk yaratmıştır. Konuyla ilgili açıklama yapan Hükümet Sözcüsü Hasan Celal Güzel, sonucun Özal Hükümeti'nin başarısı olduğunu belirtmiş ve *"kapalı bir rejimden geçerek bu noktaya gelmemiz azımsanacak bir sonuç"*

⁹⁴ *Hürriyet*, 14 Nisan 1987.

⁹⁵ Veysel Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bursa, 2001, s.272.

⁹⁶ *Türkiye*, 14 Nisan 1987.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1987.

⁹⁸ Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna farklı bir yorum, Cengiz Özakıncı, *United States of İrtica, 1945-1999*, 2. Basım, İstanbul, 1999, s.135'te belirtilmiştir; 1984 yılında SSCB, hâkimiyet yanşından çekilince ABD'nin karşısına Avrupa çıkmıştır. ABD bu durum karşısında Truva Atı olarak İngiltere'den sonra Türkiye'yi de Birliğe üye yapmak istemiştir.

⁹⁹ Birand, s.s.337-338'de belirtildiğine göre; Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun Konsey'den Komisyon'a aktarılmasından önce Yunanistan, Lüksemburg ve Danimarka Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin işleyip işlemediğinin araştırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece komisyonlar kurulacak, Türkiye'de incelemeler yapılacak ve başvuru süreci uzayacak ya da sürüncemeye bırakılacaktır. Ancak Tindemans'ın araya girmesi ile bu girişim sonuçsuz kalmıştır.

¹⁰⁰ *Hürriyet*, 29 Nisan 1987.

değildir” demişti. Daha sonra yapmayı planladıkları icraatlarla ilgili bilgi veren Güzel; on binlerce sayfa tutan AT mevzuatının Türkçeye çevrilmesi gerektiğini, bunun için de dışişleri ve diğer kuruluşlarda yeni organizasyonlara gideceklerini söylemişti. Bu yüzden Avrupa Topluluğu ile ilişkilerden sorumlu bir bakanlığın kurulabileceğini belirtmişti¹⁰¹.

Üyelik için yapılacak çalışmalarla ilgili Ali Bozer’in de açıklamaları olmuştur. AT için Avrupa’da kampanyanın gerekli olduğunu söyleyen Bozer, Cumhuriyet Gazetesi’ne verdiği mülakatta; dönem başkanlığının haziran ayı sonunda Belçika’dan Danimarka’ya geçeceğini, Türk başvurusunun komisyona ulaşması ve komisyonun çalışmalarına başlamasının da ancak Haziran ayında olacağını, sonrasında komisyon üyelerinin Türkiye’ye geleceklerini ve kendileri tarafından bilgilendirileceklerini söylemişti. Komisyon ile Türkiye’nin bu süreci iki yılda tamamlayacağını, sonrasında komisyonun raporunu konseye havale edeceğini ve nihai kararı konseyin vereceğini belirtmişti. Bu noktada Komisyonun raporunun kesin bağlayıcı olmadığını, konseyin rapordan bağımsız karar verebileceğini, Yunanistan, Portekiz ve İspanya’nın tam üyelikleri sırasında yaşanan durumun buna örnek teşkil ettiğini söylemiştir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye’nin tam üyelik başvurusunun sonuçlanmasında belirleyici bir rol oynayacağını bildiklerini, Avrupa Parlamentosu’nun bir kısmı tarafından olumsuz biçimde algılanan Türkiye’deki insan hakları durumunun yine ön plana çıkacağını aktarmıştı. Buna rağmen önemli olanın Türkiye’deki gerçek durumun hakkıyla anlatılması olduğunu, bunun için de Avrupa ölçeğinde, Türkiye lehine bir kampanyanın başlatılmasının gerekliliğini belirtmişti. Bakana göre Türkiye’deki bürokrasi de kadrolaşma çalışmalarını sürdürmekteydi. AT ile ilgili bakanlığın bir koordinasyon bakanlığı olduğunu, başında bir görevli ve ona bağlı bir ekibin çalıştığını, Devlet Planlama Teşkilatı içerisinde oluşan Avrupa Topluluğu Dairesi’nin de çalışmalar yaptığını söyledi. Bunun dışında Dışişleri Bakanlığı’nın da bu üniteyi takviye için çalışmalar yaptığını, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrük Bakanlığı, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı’nın da çalışmalarını sürdürdüğünü ifade etmişti. Eğitim konusunun önemine de değinen Bozer; Devlet Planlama Teşkilatı’nda bir dokümantasyon merkezi kurulması için çalışmalara başlandığını, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde ve Marmara Üniversitesi’nde bir araştırma merkezi kurulduğunu, yine Marmara Üniversitesi’nde bir enstitü kurma eğiliminin belirlediğini, Belçika ve İtalya’daki AT konusuna eğilmiş eğitim merkezlerine bürokrasiden eleman göndermek istediklerini açıklamıştı. AT mevzuatının tüzükler, direktifler ve kararlardan ibaret olduğunu, bunların en önemlisi olan direktiflerin tercüme edilmesi ve ilgili oldukları alanlarda gerekli olan düzenlemelerin yapılması yoluna gidileceğini söylemişti. Tarım ve sanayi sektörleri ile bankacılık, taşımacılık ve sigortacılık gibi hizmet sektörlerinde AT’nin direktiflerine uygun düzenlemelere geçmek gerektiğinin ortaya çıktığını açıklamıştı. Hükümetlerin iki temel politikası; Ortaklık Antlaşması hükümlerine işlerlik kazandırmak ve tam üyelik müracaatı ile ilgili talebi kovalamak olduğunu söylemişti¹⁰².

¹⁰¹ *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1987.

¹⁰² *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1987.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu üyeliği ile ilgili böylesine büyük beklentiler geliştirdiği bir ortamda, Avrupa Parlamentosu'ndan Türkiye'nin büyük tepki gösterdiği bir karar çıkmıştı. Avrupa Parlamentosu, Ermeni iddialarına destek veren bir karar tasarısını Haziran ayı içerisinde kabul etmişti. Türkiye'deki her kesimden geniş tepki gören bu karar tasarısı ile ilgili olarak ilk tepkiyi Dışişleri Bakanlığı göstermişti. Bakanlık Müsteşarı Nüzhet Kandemir, topluluk üyesi ülkelerin büyükelçilerine, Türkiye'nin karara yönelik tepkisini resmen iletmışti. Kandemir özetle; "Avrupa Parlamentosu kabul ettiği bu karar ile teröre ışık yaktı" demişti¹⁰³. Konuyla ilgili Avrupa Demokratik Birliği'nin İstanbul'da yapılan 29. İcra Komitesi Toplantısı'nda konuşan Başbakan Turgut Özal; "Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye aleyhine alınan karar konusunda dostlarımızdan daha yakın ilgi beklerdik" demişti. Kararın genellikle sosyalist üyelerce kabul edildiğine değinerek, üç bin Ermeni'nin gösteri yaparak Türkiye aleyhine bir karar çıkmasına etki edebildiklerini, Türkiye'nin de istemesi halinde benzeri gösterilerle lehlerine karar çıkartabileceğine değinmişti¹⁰⁴. Türkiye'nin bu konudaki yaptırımını Türkiye'nin açtığı ve bazı Avrupalı şirketlerce kazanılan ihalelerin iptal edilmesiyle gerçekleştirmişti.

1987 yazı, Türkiye açısından adeta bir bekleme süreciydi. Bu dönemde Türkiye, Avrupa'nın kendisine yönelik politikalarını takip ederek eylem geliştirmiş, bir anlamda bekle-gör taktiğini uygulamıştı. ANAP Hükümeti ülke içerisinde ise hem bürokrasi hem de sivil organizasyonları harekete geçirerek tam üyelik için hazırlıklarını sürdürmekteydi. Bu çerçevede Avrupa Topluluğundan sorumlu bir bakanlığın kurulması gündeme gelmişti. Ali Bozer'in başında bulunduğu devlet bakanlığı bünyesinde bulunan AT ile ilgili işlerin, adı Avrupa Topluluğu olacak bir bakanlığa bağlanması söz konusu olmuş, Dışişleri Bakanlığının zaten var olan teşkilatını genişletmesi planlanmış, Avrupa Topluluğu Genel Müdür Yardımcılığı'nın kurulması çalışmalarına başlanmıştı. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nda mevcut bulunan Avrupa Topluluğu Birimi genişletilmiş ve yeni personel yetiştirilmesi çalışmalarına başlanmıştı. Devlet Planlama Teşkilatı'nda bulunan Avrupa Topluluğu Özel İhtisas Komisyonu, çalışmalarını hızlandırmıştı. Yedi kişiden oluşan bu komisyonun üye sayısı otuza çıkarılmıştı. Ayrıca AT için özel çeviri bürosu oluşturulmuştu. Üniversitelerde yapılan çalışmalar sonucunda; Marmara Üniversitesi'nde bir Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Ankara Üniversitesinde ise AT Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuştu¹⁰⁵.

Eylül ayı içerisinde girişimlerini hızlandıran Türkiye, Ali Bozer öncülüğünde, Avrupa Topluluğu üyesi ülkeleri kapsayan bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Aslında 1 Kasım tarihinde yapılacak erken genel seçim nedeniyle önemini biraz yitirmiş olan gezinin ilk durağında Türk Bakan, Federal Almanya'ya gitmişti. Burada Alman Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher ile bir araya gelen Bozer'in en önemli açıklaması, Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında 1980 askeri darbesinden beri işlemeyen Karma

¹⁰³ *Hürriyet*, 24 Haziran 1987.

¹⁰⁴ *Türkiye*, 30 Haziran 1987.

¹⁰⁵ *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1987.

Parlamento Komisyonu için “*zamannın geldiğini*” belirten ifadesi olmuştu. Bozer, Almanya’dan sonra Avrupa Parlamentosu yetkilileri ile bir dizi temasta bulunmak üzere Strasbourg’a geçmişti. Burada Avrupa Parlamentosu Başkanı Plumb ile görüşerek, yedi yıldan beri Türkiye ve Avrupa Parlamentosu arasında gerçekleşmeyen resmi teması gerçekleştirmişti. Bozer, Parlamentodaki muhataplarına Türkiye’de son dönemde yaşanan olumlu gelişmeleri işleyen bir konuşma yapmıştı. Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmemesinin temelinde iki yıl önce kabul ettiği Balfe Raporu’nun bulunduğunu söylemiş, hâlbuki Türkiye’nin o tarihten bu yana demokrasi yolunda çok önemli gelişmeler yaşadığını belirterek, örnek olarak 6 Eylül tarihinde yaşanan referandumunu¹⁰⁶ göstermişti. Daha önce Alman Dışişleri Bakanı’na ilettiği teklifini Parlamento’ya da yineleyen Bozer, Türkiye’deki olumlu gelişmelerden dolayı Strasbourg Asamblesinin iki taraf arasında ortaklık oluşturan Türkiye-Avrupa Topluluğu Karma Parlamento Komisyonu’nun yeniden işlerlik kazanmasını onaylamasını ve Ankara’ya karşı sürekli hasmane kararlar almaktan vazgeçmesini istemişti¹⁰⁷.

1 Kasım 1987 tarihinde yapılan erken genel seçimler sonucunda yeniden tek başına iktidar olan ANAP, AET’ye yönelik tam üyelik politikasını inişli-çıkışlı bir çizgide bu dönemde de sürdürecekti.

Sonuç

1983 yılında Türkiye’de genel seçimler yapıldığında iktidar adayı olan Anavatan Partisi içerisindeki birçok isim dahi birkaç yıl sonra AET’ye tam üyelik başvurusunda bulunulacağını tahmin edemezdi. Bu, terör ortamından yeni çıkmış, demokrasi yönetimi askıya alınmış bir ülke için düşünülemez bir olaydı. Ancak Anavatan Partisi iktidarı, 1987 yılında bu olayı gerçekleştirdi. ANAP’ın bunu yaparken hedeflediği amaçlardan birisi, ülkenin Batılı değerlerini geliştirmek olduğu kadar AET üyesi ülkelerin desteğini de sağlamaktı. Bu olguyu, iktidarlarına katkı sağlayacak bir unsur olarak görmüşlerdi. Tabi ki tam üyelik başvurusu üyeliğin kolaylıkla gerçekleşeceği anlamına gelmiyordu. Ancak bu başvuru sonucunda Türkiye; hem uzun yıllardır benimsediği Batılı değerlere sahip çıkıyor hem de topluluğa üye olma kararlılığı artık geri dönüşü olmayan bir yola giriyordu.

¹⁰⁶ Sözü edilen referandum, 1980 askeri darbesi sonucu yasaklı duruma düşen siyasi liderlerin yeniden siyaset yapmaları konusunda gerçekleşmiştir. ANAP dışındaki tüm partiler bu siyasilere yönelik yasağın kalkması yönünde tutum takınmışlardır. Böylece ANAP referandumu kaybetmiştir. Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş, gibi yasaklı liderler siyasete dönebilmişlerdir.

¹⁰⁷ *Milliyet*, 18 Eylül 1987.

KAYNAKÇA**I-Sürelî Yayınlar**

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Tercüman

Türkiye

II-Kitaplar

ACAR, Muhittin, *Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkilerinin Hükümet Programlarında ve Kalkınma Planlarında Ele Alınışı*, Ankara, 1992.

BOZKURT, Veysel, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bursa, 2001.

BİRAND, Mehmet Ali, *31 Temmuz 1959'dan 17 Aralık 2004'e Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, 12. Baskı, İstanbul, 2005.

DEDEOĞLU, Beril, *Adım Adım Avrupa Birliği*, İstanbul, 1996.

ERALP, Atilla, *Türkiye ve Avrupa*, Ankara, 1997.

ERHAN, Çağrı ve ARAT, Tuğrul, "AET'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası I, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1918-1980*, Ed: Baskın Oran, İstanbul, 2001.

KARLUK, S. Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, 2005.

MANİSALI, Erol *İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkması, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, İstanbul, 2001.

ÖZAKINCI, Cengiz, *United States of İrtica, 1945-1999*, 2. Basım, İstanbul, 1999.

ÖZDAĞ, Prof. Dr. Ümit, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, 3. Baskı, Ankara, 2003.

ÖZEN, Çınar, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, İzmir, 2002.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2006.

III-Diğer Yayınlar

<http://www.tbmm.gov.tr/ambar/lp45.htm>

SODEP Seçim Bildirgesi, 1984.